

MEGOSZTÓ KOMPROMISSZUM – AZ 1867. ÉVI KIEGYEZÉS 150 ÉV TÁVLATÁBÓL

Nemzetközi konferencia. Budapest, 2017. szeptember 26.

Százötven év telt el az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés óta. Érdekes még vitákat folytatni és értelmezni a 21. században e kompromisszumot? Hogyan értékelték a megállapodást a kortársak, és milyen tartalmat hordoz napjainkban? Mik a vitás kérdések, és melyek az ellentétes vélemények? A történettudomány elismert hazai és nemzetközi kutatói gyűltek össze 2017. szeptember 26-án az Országház Felsőházi termében, hogy megvitassák, válaszokat keresenek a kiegyezés körüli történelmi kérdésekre. A tudományos konferenciát a Magyar Történelmi Társulat, az Országgyűlés Hivatalának Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága, valamint a Veritas Történetkutató Intézet szervezte.

A nyitóbeszédet Hermann Róbert, a Magyar Történelmi Társulat elnöke tartotta, aki az 1867. évet a magyar történelem, illetve történetírás egyik legfontosabb dátumaként tartja számon. Nem csupán a kiegyezés éve miatt, hanem a Magyar Történelmi Társulat alapításának okán is. A Társulat a szakszerű történettudomány megeremtését, az ismeretek terjesztését tűzte ki célul, s ekkor indul útjára az idén 151. évfolyamát megjelentető *Századok* folyóirat is. Hermann szerint a kiegyezés körüli politikai és történetírói viták, amelyek bizonyos történelmi periódusokban (például az 1920-as éveket követően) fellángoltak, nem a megállapodás létrejötte és tartalma, hanem annak végeredménye miatt bontakoztak ki. Számos hasonló „békekötésre” került sor a magyar történelem során, mégsem volt akkora visszhangjuk és vitatottságuk, mint az 1867. évi kiegyezésnek. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a békekötésre a legtöbb esetben a konfliktusok vége után közvetlenül került sor, míg az 1867-es kompromisszum egy tizennyolc évvel korábbi esemény, az 1848–49-es szabadságharc elhúzódott rendezéseként értelmezhető, amely rendkívüli társadalmi, politikai feszültséget generált. A megnyitó beszéd egyik legfontosabb üzenete, hogy egy folyamatnak a kezdőpontjából nem feltétlenül következik annak végeredménye. Hermann Róbert úgy vélte, „a későbbi nemzedékek felelőssége az, hogy mit tud kezdeni azzal a helyzettel vagy állapottal, amit az elődei ráhagynak”.

Ifj. Bertényi Iván, a bécsi Collegium Hungaricum tudományos igazgatóhelyettese az előadásában két kérdést járt körül: Van-e okunk ünnepelni a kiegyezést? Vannak-e máig érvényben lévő, jelenlegi életünket pozitív

értelemben meghatározó rendelkezései, mint 1848 esetében az állampolgárok jogegyenlőségén alapuló „modern” és szabad nemzeti közösség? Véleménye szerint nincsenek, mert az 1867-es politikai kompromisszum olyan államjogi alkuként értelmezhető, amely a Magyar Királyság helyét egy ma már nem létező államalakulat, a Habsburg Birodalom keretei között jelölte ki. Ezt követően taglalta, hogy a Monarchia 1918-ban bekövetkezett bukása mennyiben kötődött a kiegyezéshez, és egyenesen következett-e az 1867-es kompromisszumból? Lehetett-e sejteni már akkor is, hogy a Habsburgokkal kötött alku rosszul ér véget? A 20. századi magyar történelem egyik legfontosabb eseményével (tudniillik az első világháborút lezáró békével) számos történész és politikai gondolkodó foglalkozott, akik más-más módon ítélték meg azt. Az előadó a kiegyezésről való gondolkodásunkban három meghatározó szerepet játszó személyiség – Szekfü Gyula, Németh László és Bibó István – elméletének komparatív összevetése mellett döntött. Bertényi Kossuth Lajos meghatározó nézeteit is ismertette a kiegyezésről. Kiemelte az 1867 májusában írt úgynevezett Cassandra-levél jelentőségét, mely szerint a Habsburgok birodalma halálra van ítéelve, és ha a magyarok velük szövetkeznek, akkor egy elnyomó rendszer működéséhez járulnak hozzá.

Lothar Höbelt, a Bécsi Egyetem professzora az osztrák–magyar kiegyezés kérdésköreit Lajtán túli szemszögből vizsgálta. Felhívta a figyelmet arra, hogy a kiegyezés alapjain már a königgrätzi csatát megelőzően is dolgoztak. Ennek eredményeként pedig – az örökös tartományoktól némiképp eltérően – az abszolutizmus kevésbé juthatott érvényre a Magyar Királyságban. Ausztriából nézve a magyarországi megyerendszer és az országgyűlés lehetővé tette, hogy a magyarok kontrollt gyakoroljanak az adók és a hadsereg ügyében. Beszélt az úgynevezett közös ügyekről (hadügy, külügy, pénzügy), illetve arról, hogy ezekkel kapcsolatban Ferenc József ragaszkodott egyes döntési jogkörökhöz, amelyeket magának kívánt fenntartani. Fontos jelenséggént ragadta meg a felek közötti kölcsönös bizalmatlanságot, és az ambivalenciát a nemzetiségeken belül. Höbelt szerint az első világháborúig nem voltak egységesek a nemzeti autonómiával kapcsolatos elszakadási törekvések, és magukon a nemzetiségeken belül is ellentétek húzódtak, amelyek megosztották ezeket a mozgalmakat.

Željko Holjevac történész, a Zágrábi Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja a horvát elképzeléseket ismertette, egyfajta birodalmi modernizációként értelmezve a kiegyezést. Hangsúlyozta, hogy a kiegyezés fogalmát Horvátországban az 1867. évi osztrák–magyar szerződés megkötésére alkalmazták, az 1868. évi magyar–horvát szerződéssel kapcsolatban inkább a megegyezés, a kiegyenlítés és a kompromisszum definíciókkal találkozhatunk.

A magyar–horvát megállapodás egy sokszorosán összetett állam létrejöttét eredményezte, amelynek akadtak heves bírálói mind az osztrák, mind a horvát és magyar oldalról egyaránt. Elmondható azonban, hogy a horvátokkal ellentétben más nemzetiségekkel nem került sor ilyenfajta megállapodásra, és az előadó szerint ebben kiemelt szerepe volt Ferenc Józsefnek.

Dobszay Tamás, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense az 1861-es elképzelések és az 1867-es kiegyezés viszonyát vizsgálta előadásában. Egy olyan részkérdést, amely ez idáig elkerülte a figyelmet, vagyis a „meg nem valósult kiegyezéseket” ismertette. 1861-ben egy kiegyezési kísérletre került sor, amely azonban nem a kölcsönösség elvén alapult. Dobszay Tamás szerint az uralkodó minél kevesebb alkotmányos engedménnyel, az osztrák politika pedig a birodalmi egység kikényszerítésével akarta a rendezést. A hazai törekvések alapját az 1848-ban létrejött alkotmányos rendszer képezte, de a magyar közvélemény megosztott volt a tekintetben, hogy mit értsen a helyreállítandó 48' programja alatt. 1861-es álláspontjában Deák Ferenc már kitért néhány engedményre, ugyanis tudta, hogy a megállapodás segítheti Magyarország alkotmányossági küzdelmeit. 1865-re a magyar és az osztrák politikai körök, valamint Ferenc József egyaránt eljutott a kiegyezés gondolatáig, s ekkor már nem a megegyezés volt a viták tárgya, hanem a kiegyezés pontos feltételei és formája.

Hermann Róbert a magyar emigráció 1850–1867 közötti terveit ismertette Magyarország és szomszédainak jövőjére vonatkozóan. Előadásában a Kossuth-emigráció által kidolgozott alternatívák tervezeteit vette górcső alá a nemzeti-ségeket és a szomszédos országokat érintően, valamint az 1867-es országgyűlés ellenajánlataként értelmezte a kossuthi lehetőségeket. Az előadás egyik alapvető kérdése az volt, hogy mennyire lehetnek elfogadhatóak és működőképesek ezek az alternatívák? Emigrációs levelezésének fontos momentumait bemutatva végül arra a következtetésre jutott, hogy Kossuth külpolitikai paradigmaváltáson ment át (Gergely András megállapítására utalva), mert a politikus gondolkodásában egyre érezhetőbbé vált a gondolat, hogy Magyarország jövője a szomszéd nemzetekkel, illetve a nemzetiségekkel való megállapodás mellett képzelhető el. Kossuth alternatívája azonban Hermann szerint nem volt a nagyhatalmi érdekekkel összeegyeztethető, ráadásul a szomszédos nemzetek nem kívántak együttműködni vele. Ezen felül a belső feltételek sem voltak adottak egy újabb forradalomhoz. Kossuth Lajos (fentebb már említett) tragikus jóslatával kapcsolatban szerinte sem lehet analógiát vonni a 20. századi viszonyokkal, de véleménye szerint a kiegyezést követő Kossuth-féle kritikák – amelyek a rendszerfeszítő ellentétekre vonatkoztak – megfontolandóak.

A szekció utolsó előadója Ligeti Dávid, a Veritas Történetkutató Intézet tudományos munkatársa volt, aki a kiegyezéshez vezető utat hadtörténeti

szempontból elemezte, és ismertette azokat az emberi, morális és anyagi veszteségeket, amelyek a Magyar Királyságot érték a Habsburg Birodalom részeként az 1859–1866 közötti években. A kiegyezés erőszakos, vérveszteségekkel járó áráként értelmezte az addigi háborús eseményeket, amelyekben magyar származású katonák is harcoltak. Beszél a Habsburg Birodalom sikertelen háborúinak adatairól, és elemezte e háborúk számadásait. Konkrét példaként az 1853-as krími háborút említette, amelyben Ausztria hivatalosan semleges maradt, mégis megszállta Moldvát és Havasalföldet, ami jelentős költségvetési kiadásokat igényelt, és lebonyolításához csaknem 300 000 katonát mozgósítottak a birodalomból, de a solferinói és königgrätzi csata véres összecsapásaiban is harcoltak magyar katonák Ferenc Józsefért. Az előadó arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy paradox módon a kompromisszum létrejöttéhez a háborúk során küzdő magyar katonák áldozatvállalása is hozzájárult.

A következő szekció előadásai immár az Osztrák–Magyar Monarchia szervezetről és a közös ügyekről szóló kérdéseket vizsgálták.

Cieger András, az MTA Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa a kiegyezés lényegét, vagyis a közös ügyek bonyolult rendszerét ismertette. Hangsúlyozta, hogy az első lépés 1867-ben nem a kiegyezési törvény elfogadtatása volt, hanem az 1848-as állapotoknak egyfajta visszaállítására való törekvés, tehát az Andrássy Gyula vezette felelős kormány kinevezése. Ezt követte a közjogi törvény parlamenti vitája és megszavazása, majd egy szimbolikus esemény, a koronázás 1867. június 8-án. Ezzel az aktussal vált világossá a társadalom számára, hogy politikai rendszerváltás következett be. Decemberben pedig Ferenc József szentesítette a kiegyezés által létrejött államjogi struktúrát magában foglaló új osztrák alkotmánytörvényeket, amelyek eredményeként Ausztriában is egyfajta rendszerváltás ment végbe. A gazdasági kiegyezést tartalmazó törvénycikkekről szóló szavazásra és azok szentesítésére ugyancsak 1867 legvégén került sor. Cieger András felhívta a figyelmet az 1723-ban becikkelyezett *Pragmatica Sanctio* szövegére, amelyhez maga Deák Ferenc is visszanyúlt. E dokumentum jó alapot szolgáltatott számára, hogy levezesse belőle a közös védelem és a hozzá kapcsolódó közös külpolitika alapelveit. Az uralkodói felségjogok azonban kiszélesedtek a kompromisszum nyomán. Zárásként a történész napjaink kiegyezéséről való közgondolkodásáról szolt. Megítélése szerint a dualista rendszer népszerűtlenségéből fakadó legitimációs problémája kihat a kiegyezés utókori megítélésének megosztottságára. Szociológiai felmérésekre hivatkozva megállapította, hogy az 1867-es kompromisszum mind a mai napig nem vált a nemzeti emlékezet szerves részévé, annak ellenére, hogy politikai sikerként értelmezhető.

Kedves Gyula, az Országgyűlési Múzeum szakmai vezetőjének véleménye szerint a magyar fél a legtöbbet a honvédség ügyében engedett a kiegyezéskor. Előadásában összevetette a szabadságharc honvédségét a kiegyezést követően létrejött magyar hadseregszervezettel, amelynek a kérdésköre komoly problémákat és vitákat eredményezett, valamint nagyban hozzájárult a kialakult bizalmatlansághoz a megállapodások során. A vita lényege nem abban állt, hogy lesz-e magyar honvédség, hanem, hogy milyen honvédség jöhet létre, és a koncepciók összeegyeztethetők-e. A kiegyezés honvédségét az 1848–49-es katonai vezetők szervezték meg, azok a honvédtisztek, akiket az uralkodó halálra ítélt, de később kegyelmet kaptak. A konkrét hadseregszervezést társadalmi kezdeményezés indította el a honvédegyletek nyomásgyakorlásával. „Kis hadsereg ruházkodik, a nagy hadsereg fegyverkezik” mondással utalt az előadó arra, hogy bár küllemében kielégítővé vált a honvédség, tartalmát tekintve elmaradt a várakozásoktól. Kedves Gyula a honvédségi számadatok vizsgálatával megállapította, hogy sokkal több magyar katona szolgált a közös hadseregben, mint a honvédségben a dualizmus ideje alatt, ráadásul a magyar haderő csupán a Nagy Háború előestéjén vált önállóan is ütközésképesé.

A következő előadásban a gazdasági kérdésekre tért át Nagy Mariann a Károli Gáspár Református Egyetem docense, aki először az 1867. augusztus-szeptemberben lezajlott törvényelőkészítő tárgyalások néhány háttérmozzanatát ismertette, majd magukat a törvényeket mutatta be a kortársak és az utókor megítélésében. Az 1867-es kiegyezés magyar változata világosan megkülönböztette az úgynevezett közös ügyeket a közös érdekű ügyektől. 1866. május-júniusában, amikor az országgyűlés által megválasztott 67 tagú bizottságból létrejött 15 tagú albizottság elkészült a közös érdekű ügyekre vonatkozó javaslatokkal. Ezek tartalmazták a közös költségekhez való hozzájárulásra (a kvótára), az államadóság kezelésére és a vám-, illetve kereskedelmi szövetség majdani törvénybe foglalására vonatkozó elképzeléseket. Felhívta a figyelmet, hogy a kiegyezés után lényegesen megváltozott Magyarország helyzete az osztrák–magyar gazdasági közösségben, mivel a korábban alárendelt, függő helyzetéből kiemelkedve egyenjogú és egyenlő partnerré vált. 1867-ben a központosított birodalom egységes vámterülete két gazdaságilag önálló és autonóm ország meghatározott időre kötött, önkéntes és felmondható vámuniójává vált. Nagy Mariann szerint a kiegyezés nemcsak a leghosszabban fennálló alkotmányos rendet eredményezte Magyarország számára, hanem a magyar történelem legtovább, legeredményesebben működő gazdasági korszaka is volt.

Hermann Róbert záró összegzésében fontosnak tartotta kiemelni, hogy a kompromisszumkészség nemcsak a rendszer születésénél, de működésénél is

folyamatosan jelen volt. Megjegyezte, fontos, hogy a kiegyezés és annak történelmi jelentősége még érezhetőbben bekerüljön a köztudatba. Felhívta a figyelmet azokra a személyekre, akik a kiegyezés megalkotásában részt vettek, mert életrajzaikkal sok esetben még adós a magyar történetírás, ahogy a témát érintő forráskiadványokkal is.

Balogh Ádám